

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

LIETUVOS
ISTORIJOS
METRAŠTIS

1999 metai

LI
LEIDYKLA

Vilnius 2000

LITHUANIAN INSTITUTE OF HISTORY

THE YEAR-BOOK
OF LITHUANIAN
HISTORY

1999

VILNIUS 2000

LITAUISCHES INSTITUT FÜR GESCHICHTE

JAHRBUCH
FÜR LITAUISCHE
GESCHICHTE

1999

VILNIUS 2000

UDK 947.45

Li 237

Redakcinė kolegija:

Egidijus ALEKSANDRAVIČIUS

Vytauto Didžiojo Universitetas

Alfonsas EIDINTAS

Vilniaus Universitetas

Algirdas GIRININKAS

Lietuvos istorijos institutas

Vytautas MERKYS (pirmininkas)

Lietuvos istorijos institutas

Vacys MILIUS

Lietuvos istorijos institutas

Edmundas RIMŠA (pirm. pavaduotojas)

Lietuvos istorijos institutas

Rita STRAZDŪNAITĖ (sekretorė)

Lietuvos istorijos institutas

Antanas TYLA

Lietuvos istorijos institutas

Redakcinės kolegijos adresas:

Kražių g. 5, 2001 Vilnius

<http://www.crosswinds.net/~istorija/lim.html>

Išleista Lietuvos istorijos instituto užsakymu

ISSN 0202-3342

ISBN 9986-780-33-0

© Lietuvos istorijos institutas, 2000

© Straipsnių autoriai, 2000

VYTAUTAS MERKYS

VINCAS KUDIRKA VARŠUVOS UNIVERSITETE (1881–1889)

Vincas Kudirka Varšuvos universitete įgijo gydytojo specialybę, subrendo kaip lietuvių tautinio sąjūdžio dalyvis ir jo vadovas, tačiau apie šį itin svarbų aštuonerių metų laikotarpį težinome labai nedaug. Keista, kad jo mokymąsi Seinų kunigų seminarijoje ir Marijampolės gimnazijoje liečia ganėtinai daug atsiminimų, o Varšuvos universiteto mokslo draugai ir kiti ano meto bičiuliai, bendradarbiai į Kudirką žiūrėjo, sakytume, kone vien iš Lietuvos stebėjimo taško: aprašė jo santykius su lietuvybe, su lietuvių tautiniu sąjūdžiu, savo susitikimus per atostogas. Tik trys „varšuviečiai“ Juozas Bagdonas, Jonas Beržanskis ir Jonas Staugaitis užsimena apie paskutinius Kudirkos studijų metus ir atidžiau sustoja tik prie jo išitraukimo į Lietuvos draugijos steigimo ir „Varpo“ leidimo darbą, kuris jau žinomas iš kitų išsamesnių atsiminimų bei neblogų straipsnių, kurių autoriai darėjo „karštomis pėdomis“.

J. Bagdonas į Varšuvos universiteto Medicinos fakultetą įstojo 1886 m. rudenį, sako, arčiau susipažinęs su Kudirka, tačiau apie jo studijas universitete neparašė nė žodžio, pasitenkino vien laisvalaikio įspūdžiais: „Buvo tai liesas, linksmo būdo jaunikaitis, nuo kurio lūpų nenueidavo šypsena, juokdarys, muzikos mėgėjas <...>“¹ J. Beržanskis, baigęs Peterburgo universiteto Matematikos fakultetą, 1889 m. gavo tarnybą Varšuvoje. Aprašęs „Varpo“ steigėjų bendravimą, konstatavo, kad Kudirka universitetą baigė 1889 m. gruodžio mėnesį, gavo diplomą. Tuomet jis drauge su kolega Jonu Gaidamavičiumi gyvenęs Svežinskienės bute Kručos gatvėje. Buvęs ramaus būdo, visad linksmas, nors jau sirgęs džiova².

Jonas Staugaitis į Varšuvos universiteto Medicinos fakultetą įstojo 1887 m. rudenį ir su Kudirka susipažino 1888 m. per Užgavėnes. Atsiminimų autorius gana plačiai aprašė

¹ J. B a g d o n a s, Iš mano atsiminimų apie d-rą Vincą Kudirką, *Varpas*, 1924, Vinco Kudirkos jubiliejinis numeris, p. 147.

² Jonas G e d i m i n a s-B e r ž a n s k i s-K l a u s u t i s, Vincas Kudirka Varšuvoje (1889–1890 metuose), *Varpas*, 1924, Vinco Kudirkos jubiliejinis numeris, p. 175–176.

studijų tvarką fakultete, svarbiausius profesorius ir jų dėstomus dalykus, tačiau ties Kudirka sustojo tik pasakodamas apie jo pragyvenimo šaltinius iš mokomųjų tekstų perrašinėjimo bei iliustracijų ruošimo litografavimui³.

Taigi išlikę atsiminimai nėra tas šaltinis, kuris galėtų bent pakenčiamai liudyti apie Kudirkos studijas. Tiesa, reikia pripažinti, kad biografai turėjo ir oficialių šaltinių apie jo politinį persekiojimą nuo 1885 m. ir šio persekiojimo pasekmes tolesnėms studijoms. Jau Juozas Gabrys, rašydamas Kudirkos biografiją jo raštų šešiatomiiui, panaudojo viešai paskelbtą Varšuvos teismo rūmų prokuroro 1886 m. birželio 11 d. pristatymą teisingumo ministrui apie lenkų Proletariato partijos bylą⁴, kurioje buvo kaltinamas ir Kudirka, net įdėjo vertingiausio fragmento vertimą į lietuvių kalbą⁵. Ilgai tuo ir tenkintasi. Tik po pusšimčio metų Lietuvių kalbos ir literatūros instituto bendradarbis Juozas Lebionka, rašydamas disertaciją apie Kudirką⁶, Rusijos valstybinio istorijos archyvo (toliau – RVIA) Peterburge Teisingumo ministerijos fonde (f. 1405, ap. 86, b. 10881) ir Rusijos Federacijos valstybiniame archyve (toliau – RFVA) Maskvoje Policijos departamento fonde (f. 102, 7 raštvedyba, 1885 m., b. 209) rado Varšuvos teismo rūmų prokuroro bei žandarų valdybos ir žandarų korpuso vadovų susirašinėjimą su atitinkamomis centrinėmis vyriausybės įstaigomis, Kudirkos 1887 m. sausio 18 d. prašymą teisingumo ministrui netrukdyti tęsti studijas, spausdintą Policijos departamento 1885 m. svarbiausių antivyriausybinių bylų apžvalgą. J. Lebionka išrinko svarbiausią šių šaltinių ištrauką ir jas paskelbė⁷. Publikacija išėjo nemaža, ypač vertingas minėtasis Kudirkos prašymas, tačiau kiti represinių įstaigų raštai, lyginant su esmine J. Gabrio ištrauka, mažiau informatyvūs, mažiau kartojasi.

Po aštuonerių metų istorikas Leonas Baumgartenas išvertęs į lenkų kalbą paskelbė visą minėtąjį 1886 m. birželio 11(23) d. pristatymą Teisingumo ministerijai, kuriame pateikti kaltinimai visiems 55 šios bylos dalyviams. Be to, pridėjo 1887 m. gegužės 2(14) d. teisingumo ministro pranešimą Varšuvos teismo rūmų prokurorui apie caro paliepimą dėl administracinio nuosprendžio šioje byloje. L. Baumgartenas paskelbė dar nežinomą Kudirkos nuotrauką, matyt, padarytą suėmimo metu. Nuotrauka rasta RFVA (f. 1742, Nr. 18694)⁸.

³ J. S t a u g a i t i s, *Dr. V. Kudirka kaip gydytojas*. Pranešimas, skaitytas 1924 m. gruodžio mėn. 8 d. Kauno medicinos draugijos viešame iškilmingame posėdyje V. Kudirkos atminimui pagerbti, Kaunas, 1925, p. 5–12.

⁴ *Материалы для истории революционного движения в Царстве Польском за 1877–85 гг.*, т. 4 [Варшава? б. г., с. 88].

Šio cituotojo teksto autorystė nustatyta iš palyginimo su vėliau publikuotu Varšuvos teismo rūmų prokuroro 1886 VI 11 pristatymu. J. Gabrio nurodytosios knygos mums (kaip ir J. Lebionkai) nepavyko rasti.

⁵ J. G a b r y s, Vincas Kudirka. Keli jo gyvenimo ruožai, Vincas Kudirka, *Raštai*, Tilžė, 1909, t. 1, p. 15–17.

⁶ Disertaciją sovietmečiu apgynė tik iš antro karto, nes pirmą kartą ji buvo atmesta dėl ideologinių motyvų.

⁷ J. L e b i o n k a, V. Kudirkos ryšiai su lenkų revoliucine „Proletariato“ partija, *Literatūra ir kalba*, Vilnius, 1958, t. 3, p. 492–512.

⁸ *Kółka socjalistyczne, gminy i Wielki Proletariat*. Procesy polityczne 1878–1888. Źródła, opracował i wstępem opatrzył Leon Baumgarten, Warszawa: Książka i Wiedza, 1966, p. 689–790, Nr. 43, 44, įklija su V. Kudirkos portretu.

Deja, pastarasis leidinys beveik visiems Kudirkos biografams liko nežinomas. Tik J. Lebionkos publikacija susilaukė dėmesio ir gerokai pagyvino Kudirkos gyvenimo Varšuvoje epizodą⁹.

Daugiau kaip prieš 20 metų dirbdamas Varšuvos miesto archyve, Jo Imperatoriškojo Varšuvos universiteto fonde aptikau nemažai vertingos medžiagos Kudirkos studijoms nušviesti. (Beje, dabar šis fondas perduotas Varšuvos universiteto bibliotekos rankraštynei, toliau jį žymėsime santrumpa *VU*). Be to, Vyriausiajame senųjų aktų archyve (toliau – *AGAD*) radau porą įdomių bylų Varšuvos teismo rūmų prokuroro fonde, kuriame yra susirašinėjimas dėl Kudirkos ir visų įkliuvusių Proletariato partijos veikėjų. Kudirkos jubiliejiniai renginiai ir konferencijos, ganėtinai skurdžios savo moksliniu naujumu, galutinai paskatino šią seniai surinktą archyvinę medžiagą paskelbti šitokia forma ir tu bent iš dalies prisidėti prie studento Kudirkos mokymosi ir gyvenimo nušvietimo.

Datos paliekamos tokios, kaip nurodytos šaltiniuose – senuoju, Juliaus, kalendoriumi, kuris XIX a. nuo dabartinio atsiliko 12 dienų.

Istorijos-filologijos fakultete

Kudirkos biografai jau seniai žinojo, kad jis vienerius metus studijavo Varšuvos universiteto Istorijos-filologijos fakultete, tačiau nė vienu žodžiu neužsiminė, ką ir kaip studijavo.

Į šį fakultetą Kudirka stojo, matyt, Marijampolės gimnazijos literatūros mokytojų patartas ir pirmųjų savo, kaip literatūros kūrėjo, gabumų vedamas. Stojančiųjų prašymai buvo rašomi rektoriaus Nikolajaus Blagoviečenskio vardu, pridedamas gimnazijos baigimo atestatas. Be to, Kudirka pateikė gimimo ir krikšto metrikus, išduotus 1877 m. birželio 18 d., luominės kilmės (rodos, kartu ir tėvų šeimos bei turto) pažymėjimą, Paežerių valsčiaus išrašytą 1881 m. rugpjūčio 4 d.¹⁰, t. y. prieš pat važiuojant su dokumentais į Varšuvos universitetą.

Iš viso šio fakulteto I kurse mokėsi 15 studentų, iš jų net keturi iš Marijampolės gimnazijos. Be Kudirkos, dar jo artimas draugas Juozas Kaukas, Valentinas Baranauskas ir Zigmantas Vosylius Pšibilskis, visi katalikai¹¹. Ką Kudirka studijavo ir kaip jam sekėsi, matyti iš jo 1882 m. pavasarį laikytų keliamųjų kursinių egzaminų. Kadangi studentų specializacija (klasikinė filologija, slavų-rusų filologija, istorija) prasidėdavo tik nuo III kurso, tai Kudirkai baigiant I kursą teko laikyti bendrus egzaminus. Jų buvo daug, net 10. Laikė psichologijos egzaminą (gavo pažymį 2), graikų kalbos (5), lotynų kalbos (4), rusų

⁹ Julius B ū t ė n a s, *Vincas Kudirka*. Biografinė apybraiža, Vilnius: Vyturys, 1988, p. 51–54; Aleksandras M e r k e l i s, *Didysis varpininkas Vincas Kudirka*. Jo asmuo ir gyvento laikotarpio paveikslas, Chicago, Ill.: Vydūno jaunimo fondas, 1989, p. 67–82.

¹⁰ Varšuvos teismo rūmų prokuroro kanceliarijos sekretoriaus pažyma V. Kudirkos 1887 VI 8 prašyme prokurorui, *AGAD*, Varšuvos teismo rūmų prokuroro f., b. 1093, l. 48.

¹¹ Istorijos-filologijos fakulteto 1881/82 akademinį metų I kurso rudens ir pavasario semestrų studentų sąrašai, *VU*, b. 559, lapai nenumuoti.

literatūros istorijos (3), rusų kalbos (3), slavų kalbų tarmių (nariečija) (5), visuotinės istorijos (4), naujųjų laikų Rusijos istorijos (3), cerkvinės slavų gramatikos (4). Į senovės Rusijos istorijos egzaminą kažkodėl visiškai neatėjo. Iš viso egzaminus laikė 12 studentų. Beje, J. Kaukas pažymius gavo tik iš 5 dalykų¹².

Kaip matome, Kudirkai geriausiai sekėsi antikinės ir slavų kalbos. Graikų kalbą dėstė extraordinarinis profesorius Filipas Djačanas. Jo kursas susidėjo iš dvejų dalių: gramatikos mokymo ir Herodoto istorijos bei Homero „Iliados“ nagrinėjimo. Jis pats daugiausia mėgo Herodotą, rengė spaudai daktaro disertaciją „Herodotas ir jo mūzos“. Tada ir Kudirkai kaip kursinį darbą uždavė „Išnagrinėti Herodoto „Istorijos“ IX knygą“¹³. Lotynų kalbos mokė docentas Karlas Tresas, visą laiką skirdamas Tacito „Analų“ nagrinėjimui¹⁴. Antikinių kalbų mokslas glaudžiai siejosi su istorija. Iš Kudirkos egzaminų pažymių matyti, kad šie mokslai sekėsi lengvai. Jis, atrodo, buvo atidus ir senovės istorijai, kaip visuotinės istorijos daliai I kurse. Antikos („klasikinių tautų“) istoriją Kudirkai dėstė extraordinarinis profesorius Nikolajus Karejevas¹⁵, vėliau pagarsėjęs XVIII a. pabaigos Prancūzijos istorijos tyrinėtojas, istoriosofas. Varšuvoje profesoriaudamas parašė veikalų iš Lenkijos istorijos: „Lenkijos žlugimas“, „Istorinė Lenkijos seimo apybraiža“.

Slavų kalbų Kudirką mokė buvęs Prahos politechnikos instituto docentas Fiodoras Ijesberas, visą laiką skirdamas serbų gramatikai¹⁶. Cerkvinės slavų kalbos paskaitas I kursui skaitė fakulteto tarybos sekretorius profesorius Antonas Budilovičius, kilęs iš Gardino gubernijos. Visą laiką mokė tik gramatikos¹⁷.

Rodos, labiausiai Kudirkos nemėgstamos disciplinos buvo rusų kalba, literatūra ir Rusijos istorija. XVI—XVII a. rusų literatūros istorijos paskaitas skaitė extraordinarinis profesorius Aleksandras Smirnovas¹⁸. Rusų gramatikos, naujausios literatūros mokė ir pratyboms vadovavo lektorius Nikolajus Bergas¹⁹. Rusijos istoriją tuomet Kudirkai dėstė du profesoriai. Senovės Rusijos – Kijevo ir Vladimiro – istoriją skaitė extraordinarinis profesorius Nikolajus Barsovas, daugiausia žinomas kaip istorinės geografijos tyrinėtojas. Savo paskaitų I ir II programoje pažymėjo, kad dar mokys ir Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijos²⁰. Naujųjų laikų Rusijos istorijos nuo Petro I iki Kotrynos II paskaitas skaitė pats fakulteto dekanas Aleksandras Nikitskis²¹.

¹² Istorijos-filologijos fakultete 1881/82 akademinį metų egzaminų sąrašas, *VU*, b. 143, lapai nenumeruoti.

¹³ F. Djačano 1881 m. birželio 15, lapkričio 8 ir 1882 m. birželio 14 d. pranešimai fakultetui, *VU*, b. 392, lapai nenumeruoti.

¹⁴ K. Tresos paskaitų programa, ten pat.

¹⁵ N. Karejevo paskaitų programa, ten pat.

¹⁶ F. Ijesbero paskaitų programa, ten pat.

¹⁷ F. Budilovičiaus paskaitų programa, ten pat.

¹⁸ A. Smirnovos paskaitų programa, ten pat.

¹⁹ *Обзорение преподавания предметов в Императорском Варшавском университете на 1881/2 академический год*, [Варшава, 1881], c. 3.

²⁰ N. Barsovo paskaitų programa, *VU*, b. 392, lapai nenumeruoti.

²¹ *Обзорение преподавания предметов в Императорском Варшавском университете на 1881/2 академический год*, c. 5.

Sustokime taip pat prie tos psichologijos, iš kurios Kudirka per egzaminą gavo dvejetą. Tuomet psichologija Varšuvos universitete buvo filosofijos kurso dalis. Jos paskaitas skaitė, vadinasi, ir egzaminavo profesorius Henrikas Struvė²², Lenkijos filosofijos istorijoje žinomas kaip didelis pozityvizmo priešininkas, filosofas eklektikas. Aišku, kad Kudirkos pasaulėžiūrai jis tiesioginės įtakos nepadarė.

Kudirkos biografai mano, kad jis Istorijos-filologijos fakultetą paliko todėl, kad buvo nepatenkintas profesorių dėstymu ir jų prorusiškomis tendencijomis²³. Žinoma, Varšuvos universitetą Rusijos vyriausybė atkūrė, kad jis būtų oficialiosios rusų kultūros ir politinės ekspansijos lenkų žemėse atrama. Tačiau šalia to Kudirkos išstojimo priežastis, kaip matyti iš išlikusių fakulteto dokumentų, galėjo būti ir labiau apčiuopiama. Jau minėjome, kad Kudirka neišlaikė psichologijos egzamino ir visiškai nelaikė Senosios Rusijos istorijos egzamino. Tiesa, po to jis gavo fakulteto tarybos leidimą juos laikyti rudenį, bet su sąlyga, kad pateiks įtikinantį pasiaiškinimą, kodėl neatėjo į istorijos, N. Barsovo, egzaminą²⁴. Po vasaros atostogų laikytų egzaminų sąrašė ties Kudirkos ir Kauko pavardėmis randame tapataus turinio pastabas: „Paliekamas tame pačiame kurse“²⁵. Matyt, jie abu apsisprendė šį fakultetą galutinai palikti ir leistųjų egzaminų nebelaikė. Pasirinko žymiai praktiškesnę specialybę, J. Staugaičio manymu, daug mažiau priklausomą nuo oficialiosios Rusijos vyriausybės tautinės politikos.

Medicinos fakultete

1882/83 akademiniiais metais Kudirka ir J. Kauką jau randame Medicinos fakulteto I kurso rudens semestro studentų sąrašė. Šis fakultetas buvo daug populiariesnis nekaip paliktasis. Iš viso I kurse mokėsi 187 studentai, tarp jų net 20 buvę Marijampolės gimnazistai, būtent dar Abraomas Šlioma Varšavskis, Josifas Ginzburgas ir Šlioma Pavickis (visi trys žydai), Pranas Grodeckis, Valentinas Baranovskis ir Vladimiras Dubinevičius (abu rusai), Konstantinas Alchimavičius, Julijonas Adolfas Duminas-Brzezinskis, Steponas Euzebijus Zelionka, Kazimieras Liucijonas Zelinskis, Juozapas Eustachijus Zubavičius, Kazimieras Kalasauskas, Sergijus Konstantinas Lapinskas, Kazimieras Markauskas, Gabrielius Oleškevičius, Kazimieras Eugenijus Chondzinskis, Tomas Šneideris (protestantas) ir Valerijus Jonas Karolis Jastržemskis, be to, 6 iš Šiaulių gimnazijos: Julijonas Ignotas Bilevičius, Kazimieras Giedrikas, Antanas Justinas Grossas, Jonas Grudzinskas, Leonardas Juozapas Daugėla ir Zenonas Nestoras Plušauskas ir 1 iš Kauno gimnazijos – Isakas Rubišteinas²⁶.

²² Ten pat, p. 1.

²³ Aleksandras M e r k e l i s, min. veik., p. 56.

²⁴ Sekretoriaus pastaba egzaminų sąrašė ties Kudirkos pavarde, *VU*, b. 143, lapai nenumeruoti.

²⁵ Istorijos-filologijos fakulteto 1881/82 akademinių metų I kurso studentų po atostogų laikiusių egzaminus sąrašas, ten pat, lapai nenumeruoti.

²⁶ Medicinos fakulteto 1882/83 akademinių metų I kurso rudens semestro studentų sąrašas, *VU*, b. 560, lapai nenumeruoti.

Medicinos fakultetas 1883 m. birželio 15 d. universiteto tarybai Kudirką tarp 54 studentų pristatė perkelti į II kursą²⁷. Iš viso II kurse perkeltų ir likusių kurso kartoti II kurse 1883/84 metais mokėsi 104 studentai.

Universiteto taryba 1884 m. birželio 16 d. posėdyje apsvarsčiusi išvakarėse Medicinos fakulteto pristatytus keliamųjų egzaminų, įvykusių gegužės ir birželio mėnesiais, sąrašus, nutarė iš II į III kursą perkelti 84 studentus, tarp jų ir Kudirką²⁸.

1885/86 akademiniiais metais Kudirką jau randame Medicinos fakulteto IV kurse; iš viso jame buvo 76 studentai²⁹.

Iš universiteto archyvinių dokumentų nematyti nei kokias paskaitas Kudirka klausė, nei kokius praktikos darbus atliko bei kokius egzaminus laikė. Tačiau šitai būtų galima apytikriai nustatyti iš kasmetinių spausdintų „Imperatoriskajame Varšuvos universitete dėstomų dalykų apžvalgų“, kuriose nurodytos dėstytojų pavardės, jų paskaitų pavadinimas, fakultetas ir kursas, kuriam šios paskaitos bus skaitomos, savaitinių valandų skaičius³⁰. Sėkmingas Kudirkos perkėlimas iš kurso į kursą be jokių poatostoginių egzaminų rodo, kad medicinos mokslai Kudirkai sekėsi nesunkiai, ypač turint galvoje didelį pasiliekančių antriems metams studentų skaičių. Antai Kudirkos draugas J. Kaukas II ir III kursuose taip pat išbuvo po dvejus metus.

Areštas ir nuosprendžio laukimas

Tuo metu, kai Kudirka studijavo universitete, lenkų jaunimas ieškojo naujų kelių kovai su sustiprėjusiu politiniu režimu po caro Aleksandro II nužudymo. Tironijos ir rusifikacijos simboliu, moksleivių bei studentų požiūriu, tapo Varšuvos švietimo apygardos globėjas Aleksandras Apuchtinas. 1883 m. kovo mėnesį prasidėjo Naujosios Aleksandrijos žemės ūkio ir miškų instituto Pulavuose studentų neramumai, sukelti kratų pačiame institute ir jo bibliotekoje. A. Apuchtinas įsakė institutą uždaryti. Varšuvos universiteto studentai parėmė Pulavų studentus, protestavo prieš jų persekiojimą. Pirmasis solidarumo mitingas įvyko balandžio 5 d. Tada Kudirkos kurso medikams paskaitą skaitė zoologijos profesorius. Per ją į auditoriją įsiveržė pašalinių studentų minia, ėmė mitinguoti dėl įvykių Pulavuose. Jiems išvaikyti rektorius iškviėtė oberpolicmeisterį ir kareivių kuopą. Studentų riaušės tęsėsi keletą dienų. 202 studentus teisė universiteto teismas, 128 pašalino iš universiteto 1–3 metams³¹. Šį sykį Kudirka neįkliuvo.

²⁷ Universiteto tarybos 1883 m. birželio 16 d. posėdžio, patvirtinusio Medicinos fakulteto pristatymą, protokolas, *VU*, b. 2, l. 306v–307.

²⁸ Minėto universiteto tarybos posėdžio protokolas, *VU*, b. 3, lapai nenumuoti.

Iš viso 1884/85 akademiniiais metais III Medicinos fakulteto kurse studijavo 92 studentai (studentų sąrašas, *VU*, b. 562, p. 113–123).

²⁹ Šio fakulteto 1885/86 akademinių metų IV kurso studentų sąrašas, *VU*, b. 563, p. 126–134.

³⁰ *Обозрение преподавания предметов в Императорском Варшавском университете на 1882/3–...1889/9 академический год*, [Варшава, 1882–1888].

³¹ Varšuvos universiteto tarybos neeilinio 1883 m. balandžio 30 d. posėdžio protokolas, *VU*, b. 2, l. 139–207; Leon B a u m g á r t e n, *Dzieje Wielkiego Proletariatu*, Warszawa: Książka i Wiedza, 1966, p. 167–172.

Iš I. Gabrio, J. Lebionkos ir L. Baumgarteno publikacijų jau žinome, dėl ko ir kaip Kudirka įkliuvo 1885 m. rudenį. Čia tik papildysime tuo, ko jie nerašė. Varšuvos teismo rūmų prokuroro 1886 m. birželio 11 d. pristatyme teisingumo ministrui rašoma, kad jo bute (tuomet gyveno Ponų – Panska g. 24, bt. 5, ponios Artychowicz bute) krata padaryta naktį į rugsėjo 18 d.³² Tačiau viename prokuroro padėjėjo pasirašytame suimtųjų sąrašė nurodyta kita suėmimo data – rugsėjo 17 d.³³ Šis datos skirtumas, matyt, atsirado todėl, kad krata daryta naktį ir suėmimas kituose dokumentuose nurodomas tuo laiku, kai Kudirka jau buvo atvežtas į kalėjimą – X paviljoną³⁴.

Per kratą iš Kudirkos buvo paimta 93 laišakai, 15 užrašų (sąsiuviinių), 7 rankraščiai ir kiti daiktai³⁵. Visi šie paimti radiniai įkalčiais nepripažinti, net ir tas raštelis, išpėjantis apie kratą. Jis, kaip pasirodė, su šia krata nieko bendra neturėjo, tebuvo buto šeimininkės dukters Anelės Artychowicz balandžio pirmosios juokavimas. Paimtieji popieriai vėliau turėjo būti gražinti Kudirkai; iš dalies tai patvirtina vėl per 1895 m. kratą rasti jam seniai rašyti laišakai.

Duomenis apie svarbiausią V. Kudirkos kaltinimą dėl perrašymo hektografavimui Karlo Marxo „Kapitalo“ 16 puslapių santraukos galima papildyti viena Varšuvos teismo rūmų prokuroro 1885 m. spalio 5 d. rašto teisingumo ministrui pastraipa, kad „Kapitalo“ santrauka nebūtų verta dėmesio, jeigu ne jos paskirtis platinti darbininkams „socialines idėjas“³⁶.

Kaip jau žinome, šią „Kapitalo“ santrauką perrašyti hektografavimui Kudirkai įdavė ir atlikta darba atsiėmė Gabrielius Oleškevičius. Jis buvo Kudirkos kolega Medicinos fakulteto I kurse, tačiau už dalyvavimą 1883 m. studentų riaušėse turėjo palikti universitetą. Reikia pridurti, kad buvo lietuvis, kilęs iš Kalvarijos apskrities Krokialaukio vls., Naujienėlės (Novinka) kaimo³⁷.

J. Lebionka ir J. Būtėnas Kudirką laiko Proletariato partijos talkininku, bet L. Baumgartenas jį vadina šios partijos nariu³⁸. Nėra jokių šaltinių, kurie leistų tvirtinti, kad Kudirka buvo arčiau Proletariato partijos nekaip įrodinėjo jo kaltintojai. Antai Varšuvos teismo rūmų prokuroras 1886 m. birželio 11 d. teisingumo ministrui rašė: „Tai, kas aukščiau išdėstyta, nėra pagrindo Kudirkai primesti, kad jis priklausė Proletariato draugijai, bet terodo, kad palaikė santykius su kai kuriais šios draugijos nariais ir dėl pažinties teikė jiems kai kuriuos patarnavimus, iš šių patarnavimų pobūdžio galėjo ir turėjo suprasti, kad išitraukia į antivalstybinę veiklą“³⁹.

³² Kółka socjalistyczne..., p. 771. Tikslus adresas nurodytas universiteto 1884/85 akademių metų III kurso studentų medikų sąrašė: VU, b. 562, p. 117.

³³ Suimtųjų Proletariato byloje sąrašas, sudarytas 1886 m. kovo 26 d., AGAD, Varšuvos teismo rūmų prokuroro fondas, b. 1091, l. 121v–122.

³⁴ X paviljono politinių areštuotųjų sąrašas, be datos ir parašo, ten pat, l. 28.

³⁵ Kratų rezultatų aprašymas, be datos ir parašo, ten pat, l. 36v.

³⁶ Minėto rašto kanceliarinis nuorašas, ten pat, l. 17v.

³⁷ Kółka socjalistyczne..., p. 742.

³⁸ Ten pat, p. 1092 (pavardžių rodyklė).

³⁹ Ten pat, p. 772.

Atsiminimų autoriai ir jais sekę biografai tvirtina, kad Kudirkos kardomasis areštas, paprastai vadinamas tiesiog kalėjimu, trukęs nuo trijų savaičių (J. Gabrys) ligi ištisų metų (J. Beržanskis). Net teisingumo ministro pristatyme carui dėl Proletariato partijos bylos kaltinamųjų nubaudimo klaidingai nurodyta, kad Kudirka už grotų išlaikytas „daugiau kaip mėnesį“⁴⁰. Prieš tai pats Kudirka savo 1887 m. sausio 18 d. prašyme teisingumo ministrui sakė, kad po 19 dienų kardomojo arešto buvo paleistas už 300 rb užstatą⁴¹. Iš tikrųjų iš X paviljono jį spalio 7 d. išvadavo vaistinės Maršalkovskos g. 24 savininkas Marijonas Bergas, tą dieną įnešęs 300 rb užstatą⁴².

Vos išėjęs į laisvę, Kudirka susirūpino grįžimu į universitetą. 1882 m. gegužės 14 d. Švietimo ministerijos taisyklės dėl studentų, dalyvavusių politinėje veikloje, draudimo grąžinti į universitetus buvo taikomos visiems tiems, kurie pripažinti nors bent kiek dalyvavę antivyriausybiniame veikloje ir bausti teismo ar administracine tvarka. Konkrečią išimtį galėjo padaryti tik caras, švietimo ministro per vidaus reikalų ministrą prašomas. Jei grąžintas į universitetą studentas pažeistų universiteto tvarką, turėjo visam laikui netekti teisės tęsti aukštąjį mokslą⁴³. Kadangi Kudirkai jokio nuosprendžio dar nebuvo, jo kaltumas liko neaiškus, tai universiteto valdyba, gavusi Kudirkos prašymą ir Varšuvos žandarų apygardos viršininko pranešimą, nutarė „laikiniai leisti klausyti universiteto paskaitų, paskiriant ypatingą inspekcijos priežiūrą ir stebėjimą“⁴⁴. Mokslo metams persiritus į pavasario semestrą, dėl Kudirkos ir kitų panašios padėties kolegų Varšuvos švietimo apygardos globėjas gavo savo ministro 1886 m. vasario 25 d. raštą ir jo turinį pranešė universiteto vadovybei. Leista šiems studentams išduoti studento bilietus ir matrikulas (įskaitų knygeles), bet uždrausta skirti stipendijas, atleisti nuo mokesčio už mokslą ir prileisti prie kursinių keliamųjų egzaminų⁴⁵.

Universiteto rektorius rusų literatūros žinovas Nikolajus Lavrovskis pastebėjo, kad naujasis švietimo ministro nurodymas neleisti laikyti keliamųjų egzaminų prieštarauja 1882 m. taisyklems, kurios šią teisę atimti nenumatė. Rektorius paprašė Varšuvos teismo rūmų prokurorą konkrečiai pranešti, kas iš patrauktų į minėtąją bylą studentų „pasirodė esąs visiškai nekaltas, atleistas nuo atsakomybės ir dėl to gali būti leista jam laikyti ateinančius egzaminus“⁴⁶. Prokuroras atsakė, kad Kudirkai ir dar 6 grįžusiems į universitetą studentams apkaltinti per kvotas negauta inkriminuojančių duomenų, jog jie priklausė Proletariato draugijai, o jei teikė paslaugas, tai „ne tiek dėl blogo sumanymo, kiek

⁴⁰ Minėtas pristatymas, *RVIA*, f. 1045, ap. 521, b. 425, l. 349. Šį pristatymą caras patvirtino ir bausmes paskyrė 1887m. balandžio 4 d. būdamas Gatčinoje.

⁴¹ J. L e b i o n k a, min. veik., p. 509 (V. Kudirkos 1887 m. sausio 18 d. prašymas teisingumo ministrui).

⁴² Sąrašas kaltinamųjų Proletariato byloje, kuriems kardomasis areštas įskaitytas kaip bausmė, be datos ir parašo, *AGAD*, Varšuvos teismo rūmų prokuroro fondas, b. 1093, l. 28; Sąrašas už užstatą paleistų kaltinamųjų, ten pat, l. 52.

⁴³ Minėtos spausdintos taisyklės, *AGAD*, Varšuvos teismo rūmų prokuroro fondas, b. 1091, l. 161–162.

⁴⁴ Universiteto valdybos 1885 m. spalio 31 d. posėdžio protokolai, *VU*, b. 50, lapai nenumeruoti.

⁴⁵ Universiteto valdybos 1886 m. kovo 13 d. posėdžio protokolai, ten pat, b. 51, lapai nenumeruoti.

⁴⁶ Rektorius 1886 m. balandžio 28 d. raštas Varšuvos teismo rūmų prokurorui, *AGAD*, Varšuvos teismo rūmų prokuroro fondas, b. 1091, l. 60.

iš lengvabūdiškumo ir neteisingai suprastos draugystės pareigos“ . Prokuroras sakė, kad neturįs teisės spręsti, ar galima jiems leisti tęsti mokslą, tačiau pats manęs, kad būtų per daug nubausti, jei netektų išsilavinimo teisės⁴⁷.

Vis dėlto Kudirkai, kaip ir jo minėtiems kolegoms, keliamųjų egzaminų laikyti neleista. Kudirka IV Medicinos fakulteto kurse liko antriems metams. Mokslo nemetė. Toliau uoliai lankė paskaitas, gavęs laikiną studento bilietą, nė karto nepažeidė nustatytos universiteto tvarkos⁴⁸.

Įpusėjo dar vieneri beprasmiškai mokslo metai, tačiau Kudirka vis nežinojo, kada bus baigta byla ir paskelbtas nuosprendis. Bijėjo, kad vėl negalės laikyti egzaminų. 1887 m. sausio 18 d. parašė prašymą teisingumo ministrui. Prašė, kad praneštų rektoriui bylos rezultatus, nes po trijų mėnesių prasideda egzaminai ir gali vėl jų neleisti laikyti. Balandžio 10 d. šį prašymą pakartojo su dar trimis kolegomis telegrama⁴⁹. Atsiliepdamas į telegramą, Teisingumo ministerijos departamento vicedirektorius Varšuvos teismo rūmų prokurorui pranešė, kad byla baigta, pristatymas dėl bausmių carui jau parašytas, teisingumo ministras suderinęs su vidaus reikalų ministru siūlo Kudirkai kaip bausmę užskaityti kardomąjį areštą ir netaikyti jokių papildomų pasekmių. Jei šį siūlymą patvirtinsias caras, tai Kudirkai nebus atimta teisė tęsti mokslą. Vicedirektorius prašė prokurorą konfidencialiai pranešti rektoriui, kad ši byla „negali trukdyti leisti laikyti egzaminus“⁵⁰. Prokuroras rektoriui pasiuntė atitinkamą raštą⁵¹.

Atrodė, kad pagaliau Kudirka atgaus visas studento teises. Iš aštuonių privalomų egzaminų išlaikė du: higienos ir medicinos policijos (gavo pažymį 5) ir fakultetinės terapijos klinikos (3)⁵². Tolesnis egzaminų laikymas buvo nutrauktas. Kodėl?

1887 m. gegužės 19 d. Varšuvos teismo rūmų prokuroras rektoriui pranešė apie caro balandžio 30 d. paliepimu paskirtas bausmes universiteto studentams. Kudirkai kaip bausmė buvo įskaitytas kardomasis areštas⁵³. Rektorius tuo nesitenkino, prokuroro prašė smulkesnių duomenų apie nusikaltimo pobūdį ir laipsnį, nes šitai esą reikalinga įkliuvusiems studentams taikant 1882 m. taisyklės⁵⁴. Prokuroras atsiuntė išrašus iš savo galutinio pristatymo teisingumo ministrui apie Proletariato partijos bylą. Universitetas dar gavo savo užsąktą inspektoriaus pažymą apie neprikaištingą Kudirkos elgesį, Ku-

⁴⁷ Šio prokuroro rašto rektoriui nuorašas, be datos, ten pat, l. 60v.

⁴⁸ Universiteto inspektoriaus 1887 m. birželio 3 d. pranešimas universiteto valdybai, *VU*, b. 538, l. 115–116.

⁴⁹ J. Lebionka, min. veik., p. 509–510.

⁵⁰ Minėto vicedirektoriaus 1887 m. balandžio 23 d. raštas, *AGAD*, Varšuvos teismo rūmų prokuroro fondas, b. 1091, l. 110–111.

⁵¹ Varšuvos teismo rūmų prokuroro 1887 m. balandžio 27 d. raštas Varšuvos universiteto rektoriui, ten pat, l. 112.

⁵² Medicinos fakulteto 1886/87 akademiųjų metų IV kurso egzaminų sąrašas, *VU*, b. 148, lapai nenumeruoti.

Šiame sąrašė prie V. Kudirkos pavardės, atrodo, fakulteto sekretorius įrašė pastabą: „Turi būti pašalintas kaip antrametis“.

⁵³ Minėtas pranešimas, *AGAD*, Varšuvos teismo rūmų prokuroro fondas, b. 1093, l. 30. Prokuroras rėmėsi gautu teisingumo ministro 1887 m. gegužės 2 d. pranešimu (ten pat, l. 2–3 b).

⁵⁴ Rektoriaus 1885 m. gegužės 22 d. raštas Varšuvos teismo rūmų prokurorui, ten pat, l. 33.

dirkos prašymą Varšuvos švietimo apygardos globėjui ir šio slaptą pasiūlymą. Ką globėjas A. Apuchtinas siūlė, galima suprasti iš universiteto valdybos nutarimo. Kudirką, kaip kaltą Proletariato partijos byloje, bet daugiau nebeprasižengusį, vadovaujantis 1882 m. taisyklėmis, pašalinti iš universiteto dvejiems metams, laiką skaičiuojant nuo 1886 m. rugsėjo mėnesio⁵⁵. Kodėl reikia nuo tų metų skaičiuoti, nepaaiškinta.

Kudirkai norint greičiau grįžti į universitetą, reikėjo paduoti prašymą carui. Jis tai padarė 1887 m. birželio 10 d., prašė leisti be trukdymų baigti universitetą⁵⁶. Šį prašymą, kaip numatė 1882 m. taisyklės, turėjo lydėti švietimo ir vidaus reikalų ministrų susirašinėjimas bei jų rekomendacijos carui. Šio susirašinėjimo turinio nežinome, bet rezultatas aiškus: Kudirka buvo gražintas į universitetą ir gavo teisę trečius metus lankyti Medicinos fakulteto IV kursą.

Universiteto baigimas

Apie Kudirkos studijas paskutinius dvejus metus universiteto archyvas duomenų teikia gana šykščiai. Kudirką randame Medicinos fakulteto 1887/88 akademiųjų metų IV kurso studentų sąrašė – čia pažymėta, kad jis trečiametis⁵⁷. 1888 m. gegužės ir birželio mėnesį vyko keliamieji egzaminai. Kudirka juos išlaikė, ir universiteto taryba nutarė jį perkelti į V kursą⁵⁸. Jis buvo įrašytas į oficialų spausdintą studentų sąrašą. Iš viso šiame kurse studijavo 93 studentai, tarp jų dar trys Marijampolės gimnazijos auklėtiniai: Konstantinas Alchimavičius, Pranas Grodeckis ir Juozas Kaukas⁵⁹. 1889 m. gegužės ir birželio mėnesį Kudirka su 91 savo kolega ir dar 11 iš šalies atėjusių studentų laikė devynis baigiamuosius mediko egzaminus ir gavo patenkinamus įvertinimus iš fiziologijos, histologijos, embriologijos ir medicinos chemijos; specialiosios patologijos ir terapijos su psichiatrija; teorinės chirurgijos su oftalmologija ir sifilologija; akušerijos su moterų ir vaikų ligomis; farmakologijos ir receptūros; bendrosios terapijos, teismo medicinos su toksikologija; higienos ir medicinos policijos; bendrosios patologijos⁶⁰.

Po išlaikytų egzaminų reikėjo atlikti praktiką. Pagaliau 1889 m. gruodžio 9 d. universiteto taryba nutarė Kudirkai patvirtinti gydytojo laipsnį (v stepeni liekaria)⁶¹.

⁵⁵ Universiteto valdybos 1887 m. balandžio 4 d. posėdžio protokolas, *VU*, b. 52, lapai nenumeruoti.

⁵⁶ Vincas Kapsukas, *Raštai*, Vilnius: Vaga, 1971, t. 10, p. 440 (prašymo vertimas).

⁵⁷ Minėtas spausdintas sąrašas, *VU*, b. 565, p. 157.

⁵⁸ Universiteto tarybos 1888 m. birželio 16 d. posėdžio protokolas, *VU*, b. 7, l. 280v.

⁵⁹ Minėtas sąrašas, *VU*, b. 566, p. 169 ir kt.

⁶⁰ Suvestinis Medicinos fakulteto 1888/89 akademiųjų metų V kurso studentų egzaminų sąrašas, *VU*, b. 150, lapai nenumeruoti. Egzaminų rezultatai buvo vertinami trimis lygiais: labai patenkinamai, patenkinamai ir nepatenkinamai.

⁶¹ Universiteto tarybos 1889 m. gruodžio 9 d. posėdžio protokolas, *VU*, b. 8, l. 363v. Drauge su V. Kudirka šį gydytojo laipsnį gavo Vincas Seniūnas. J. Kaukui jis buvo pripažintas šiek tiek anksčiau – lapkričio 7 d.

Pragyvenimo šaltiniai

Mokslas Varšuvos universitete kainavo brangiai. Reikėjo tvarkingai mokėti už mokslą, dėvėti privalomą uniformą, samdytis butą, o kur dar išlaidos maistui, knygoms, kelionėms traukiniu į Varšuvą ir grįžtant atostogų į Lietuvą. Kaip žinome, Kudirka jokios paramos iš savo namų negavo. Patikimiausias liudytojas apie Kudirkos buitį J. Staugaitis prisimena, kad pašalpos sulaukdavo iš tolimo giminaičio Zapyškio klebono Jurgio Kolytos. Tačiau bene pagrindinis pragyvenimo šaltinis buvo jo paties uždarbiai. J. Staugaičio manymu, daugiausia pajamų gaudavęs iš privačių pamokų gimnazistams ir stojantiems į gimnazijas. Be to, mokėdamas labai gražiai rašyti, Kudirka „redaguodavęs“, t. y. ruošdavęs kai kurių profesorių paskaitas dauginti studentų reikalams. Pats J. Staugaitis esąs matęs iš Kudirkos perrašymo litografuotas arklių kaustymo paskaitas, matyt, skirtas Varšuvos veterinarijos instituto studentams. Apskritai užsakymų perrašinėti Kudirkai netrūkdavę⁶².

Varšuvos universiteto archyve yra ir konkretesnių duomenų. Iš fakulteto sekretoriaus pastabų spausdintuose studentų sąrašuose matyti, kad nuo mokesčio už mokslą Kudirka nė karto nebuvo atleistas, jo prašymai buvo atmetami, nes, matyt, laikė, kad tėvas turėjo pakankamai daug žemės: vienur nurodoma 60, kitur 70 margų. 20 rb mokesčių už mokslą dažniausiai mokėdavo per du kartus – semestrų pradžioje. Stipendijos, kuri per metus būdavo 180 rb ir daugiau (priklausė nuo fondo, iš kurio ji buvo skiriama), Kudirka niekada negavo. Tiesa, kada ne kada gaudavo pašalpą ar paskolą iš universiteto komisijos neturtingiems studentams remti. Pirmaisiais mokslo metais pažymėta, kad iš šios komisijos gavo 20 rb. 1886 m. pabaigoje vėl prašė pašalpos, pridėjo neturto pažymėjimą. Universiteto valdyba pažymą perdavė minėtam komitetui⁶³. Studentų sąrašuose pažymėta, kad šis prašymas buvo atmetas. Kudirka turbūt manė, kad pašalpos negauna dėl savo ypatingos padėties. Kai atgavo visas studento teises, jos vėl prašė, tačiau negavo ir šį kartą⁶⁴. Tačiau jam per du kartus buvo suteikta 50 rb paskola.

Apie savarankiškus Kudirkos uždarbius studentų sąrašuose ligi 1886/87 akademinį metų nieko nesakoma. Tačiau paskutiniaisiais metais jau pažymėta, kad jis už pamokas kaip korepetitorius rudens semestre per mėnesį gaudavo 20 rb, pavasario semestre – 18 rb⁶⁵. Paskui jam už įvairius darbus ėmė mokėti universitetas. Higienos laboratorijos profesorius Konstantinas Kovalkovskis 1887/88 akademiniais metais universiteto valdybai pristatė dvi Kudirkos sąskaitas, iš viso 28 rb už piešinius, skirtus demonstruoti per paskaitas. Valdyba nutarė sąskaitas apmokėti iš higienos laboratorijos lėšų ir piešinius įtraukti į inventoriaus sąrašą⁶⁶. Kai Kudirka studijavo V kurse, už panašaus pobūdžio

⁶² J. S t a u g a i t i s, min. veik., p. 11–12.

⁶³ Universiteto valdybos 1886 m. spalio 26 d. posėdžio protokolas, *VU*, b. 51, lapai nenumeruoti.

⁶⁴ Universiteto valdybos 1888 m. spalio 6 d. posėdžio protokolas, *VU*, b. 53, lapai nenumeruoti.

⁶⁵ Medicinos fakulteto 1886/87 akademinį metų IV kurso studentų sąrašas, *VU*, b. 564, p. 149 ir šalia įdėtas papildomas lapas.

⁶⁶ Universiteto valdybos 1887 m. lapkričio 24 ir 1888 m. balandžio 7 d. posėdžių protokoliai, *VU*, b. 52, ir 53, lapai nenumeruoti.

piešinius iš šios laboratorijos pagal tris sąskaitas gavo 62 rb⁶⁷. Galimas dalykas, kad Kudirką rekomendavo šios laboratorijos asistentas Odonas (Adonis) Buivydas, netrukus išvykęs studijuoti pas Robertą Kochą (Berlyne) ir Louisą Pasteurą (Paryžiuje).

Anksčiau išdėstytų duomenų apie Kudirkos pragyvenimo šaltinius kontekste grįžkime prie atitinkamų atsiminimų pasirėmusių biografų pasažų. Antai J. Būtėnas rašo, kad „universitete V. Kudirka buvo šaunus kavaliarius: didelio pasisekimo turėjo tarp kolegų ir šiaip panelių. Draugaudamas su lenkais, mokėdamas visur užimponuoti, Vincas Kudirka linksmai gyveno. Jisai dėvėjo gražiai pasiūtą iš naminio balkšvo milo milinę su liemeniu su atlenkta pliušine apykakle. Ši milinė labai tiko V. Kudirkai, ir jis savo gražia nepaprasta išvaizda kreipė visų dėmesį <...>“. Tėvas iš pravažiuojančio studento J. Kauko girdėjęs, kad Vincą per korepeticijos pamokas įsimylėjusi net grafitė ir, negaudama tėvų leidimo už prasčioko tekėti, pykšt ir nusišovusi⁶⁸. J. Būtėnui daug kuo pritarė ir A. Merkelis. Jis rašė, kad „laisvalaikiu Vincas Kudirka mėgo šaunius jaunimėlius, kur šokiais ir daina trykšta jaunystės džiaugsmas“⁶⁹. Visa tai liečia laikus ligi Kudirkos „atsivertimo“ į lietuviybę. Manytume, kad Kudirkai priskiriamas valiūkavimas, būdingas dvarininkų jaunuoliams, turėjo paryškinti jo lenkiškumą ir abejingumą varguose paskendusiai lietuvių tautai. O nelaiminga grafitės meilė turėjo Kudirkos tėvui ir namiškiams, nedavusiems studentui paramos, „įrodyti“, kad Vincas Varšuvoje ne tik nepražuvo, bet įstengė peržengti net aukštuomenės rūmų slenkstį.

Kai matai materialines studento Kudirkos sąlygas, kai palygini jas su Peterburgo ir Maskvos universitetų lietuvių, gavusių po 360 rb stipendijas per metus, sąlygomis, supranti, kodėl iš žandarų reikalams darytos nuotraukos žvelgia vargano studento veidas. Tarkime, kad jo žvilgsnį prigesino areštas ir X paviljono kazematai, tačiau iš kur ta jam prisimetusi džiova? Tiesa, vieni atsiminimų autoriai mano, kad ją sukėlė tas pats X paviljonas (J. Beržanskis), kiti, kad ligos bacilomis užsikrėtę gimtieji namai (Kazys Grinius). Vis dėlto nė vienas atsiminimų autorius nepastebėjo to nuolatinio nepriteklius, kurį Kudirka pakėlė studijų metais. Galbūt paskutiniuose kursuose jis šiek tiek prasigyveno, bet jau buvo po laiko, džiova reiškesi atvira forma. Reikia stebėtis, kad tokiomis sąlygomis Kudirka įstengė džiaugtis studentiška jaunyste, be to, mokėjimas gražiai griežti muzikos instrumentais, kurti eiles rodė atsiskleidžiantį menininko talentą.

Gauta 1999 m. gruodžio mėn.

⁶⁷ Universiteto valdybos 1888 m. lapkričio 10 ir 1889 m. gegužės 11 d. posėdžių protokolai, *VU*, b. 53 ir 54, lapai nenumeruoti.

⁶⁸ Julius Būtėnas, *Vincas Kudirka*, Kaunas, 1937, p. 56.

⁶⁹ A. Merkelis, min. veik., p. 80.

VINCAS KUDIRKA AT THE UNIVERSITY OF WARSAW (1881-1889)

Summary

VYTAUTAS M E R K Y S

So far the knowledge about the studies of the prominent leader of the Lithuanian national revival Vincas Kudirka (1858-1899) has been limited to fragmentary reminiscences of his colleagues and to the case of the Polish 'Proletariat' Party in which he was a defendant. The material of the Warsaw archives was used to get a more comprehensive picture about Kudirka's studies at the faculties of history and philology (1881-82) and medicine (1882-89), his professors, the courses taken and examination results. More details were found about his difficult situation at the University in the period of 1885-1887, that is, between his short-term arrest in the 'Proletariat' case and the sentence confirmation by the tsar. Subsequently Kudirka was expelled from the University and shortly restored again. The article also presents some information on the sources providing his basic subsistence.

Trumpai apie autorių

Vytautas M e r k y s (g. 1929 m.), Lietuvos MA tikrasis narys, humanitarinių m. habil. daktaras (1969 m.). Nuo 1953 m. dirba Lietuvos istorijos institute. Tyrinėjimų kryptis – lietuvių tautinio atgimimo ir kultūros istorija. Plačiau apie autorių žr. šio „Metraščio“ „Mūsų jubiliečiai“ skyriuje.